

Analytické teorie metafor: II. Interakční teorie M. Blacka

Analytic Theories of Metaphor: II. Black's Interaction Theory

Jakub Mácha

Předložená trojdílná série představuje základní teorie metafor v analytické filosofii: V první části v minulém čísle časopisu¹ byly prezentovány počátky interakční teorie u I. A. Richardse, jak ji podal v knize *The Philosophy of Rhetorics* (1936). Tato druhá část osvětluje dnes již klasické podání interakční teorie u M. Blacka (1954–79). Třetí část (v příštím čísle) představí kritiku interakční teorie od D. Davidsona a jeho kauzální teorii (1978).

II. Interakční teorie M. Blacka

Blackova teorie metafor je nepochybný krok dále. Především byl přesněji rozpracován pojem interakce, a hlavně byla zavedena výstižnější terminologie. V jistém smyslu se ale Black dopouští stejné chyby jako Richards: nepřesně specifikuje základní části metafor, a tak upadá do rozporů. Tyto rozpory se v prvé řadě týkají pojetí významu.

Po vzoru Richardse zavádí Black pojmovou dvojici *frame* a *focus* (*rámeček* a *ohnisko*).² Toto rozlišení se ale netýká metaforického a doslovného významu, nýbrž slov, která jsou užita doslova, resp. metaforicky. Ve větě „Předseda proplul diskusí.“ je slovo „proplul“ myšleno metaforicky (je to ohnisko)

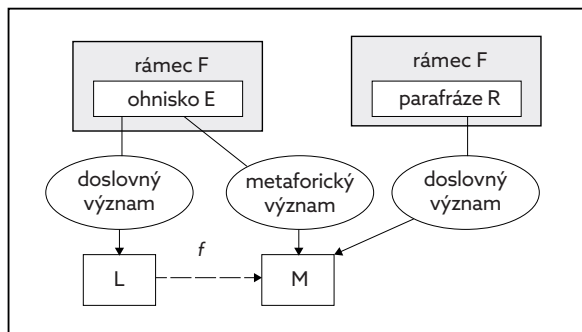
---

1 MÁCHA, J. Analytické teorie metafor: I. Počátky interakční teorie u I. A. Richardse. *Studia philosophica*. 2020, 67(1), s. 23–29.

2 Na rozdíl od Richardsovy dvojice „tenor“ a „vehicle“ budu tuto dvojici překládat jako *rámeček* a *ohnisko*, srov. díl I této série, pozn. 12.

a zbývající slova jsou myšlena doslova (jsou rámcem).³ Tato dvojice je tak v jistém smyslu ortogonální ke dvojici tenor a vehicle, u Richardse se jedná o dva významy slova užitého metaforicky, tedy o dva významy (Blackova) ohniska. Není příliš důležité, jak široce je pojímán rámec. Ve většině případů je rozumné jej omezit na větu. Ale jistě jsou myslitelné i případy, kdy je nutné jej náležitě zúžit či rozšířit. Možná lépe by se hodilo slovo kontext, ale to není podstatné. Alternativně Black nazývá ohnisko „metaforický výraz“ (*metaphorical expression*) a celou dvojici ohniska a rámce „metaforický výrok“ (*metaphorical statement*).

V ohnisku se skrývá jistá víceznačnost, označme prozatím jeho dva významy – doslovný a metaforický – L a M. Pokud je možné nalézt výraz (parafrázi), jejíž doslovný význam bude shodný s metaforickým významem ohniska, můžeme jej za ohnisko nahradit a význam metaforického výroku se nezmění. Toto schéma nazývá Black substituční pohled na metaforu (viz obr. 1). Vystává otázka, jaký je pak smysl používání metafor, když je možné je nahradit doslovnými paraphrázemi. Nabízí se dvě odpovědi: důvody jsou stylistické nebo pro potřebnou paraphrázi nenacházíme v našem jazyce příslušné slovo. Toto použití metafory nazývá Black *catathresis*, metafora je tak ale jen zkratkou pro zdlouhavý opis. Charakteristické pro toto použití metafory je, že se rychle stane (pokud je úspěšná) součástí běžného slovníku a dále jako metafora není vnímána. Můžeme říci, že se stane *mrtvou metaforou*.

Obr. 1. Schéma substitučního pohledu podle M. Blacka

3 Srov. BLACK, M. *Metaphor...*, s. 27: “The chairman plowed through the discussion.’ In calling this sentence a case of metaphor, we are implying that at least one word (here, the word ‘plowed’) is being used metaphorically in the sentence, and that at least one of the remaining words is being used literally. Let us call the word ‘plowed’ the *focus* of the metaphor, and the remainder of the sentence in which that word occurs the *frame*.”

Speciální případ substitučního pohledu je pohled srovnávací. Je zřejmé, že metaforický význam závisí na významu doslovném. Black tak definuje funkci f , která transformuje doslovný význam v metaforický. Takovou funkci lze obecně najít pro většinu básnických figur. Pro metaforu je charakteristické, že tato funkce je buď analogií, nebo podobností. V tom případě by ale byla metafora nahraditelná přirovnáním. Black uvádí příklad ze Schopenhauera: „Geometrický důkaz je past na myši.“ Není těžké pochopit, co asi měl na mysli. Geometrické důkazy mohou naše myšlení chytit a nepustit stejně jako pasti chytají myši. V tomto případě příslušná parafráze zní: „Geometrický důkaz je jako past na myši.“ Pozorně se ale podívejme, co se srovnává s čím: geometrický důkaz s pastí na myši. Oproti tomu ohnisko se změnilo z „past na myši“ na „jako past na myši“. Srovnáváme tak referent ohniska s referentem rámce, ne doslovný a metaforický význam ohniska. Příslušná funkce musí spíše fungovat tak, že dvojici doslovný význam ohniska a (doslovný) význam rámce transformuje na metaforický význam ohniska. U tohoto substitučního pojetí metafory tento rozdíl není důležitý, ale tato nejasnost se v Blackově práci přelévá i do jeho interakčního pojetí a stává se zásadním problémem. Podobnost totiž primárně přisuzujeme věcem (referentům) a až v přeneseném smyslu významům. Jak funguje podobnost na množině významů, je třeba náležitě explikovat.

Základní myšlenku *interakčního pohledu na metaforu* nalézáme již u Richardse. Pro něj byly interagující elementy metafory *věcmi* (což ovšem Black kritizuje⁴) nebo *idejemi*. Black je nazývá *subjekty*, příp. později *systemy*. Ve svém prvním článku o metafoře mluví o hlavním (*principal*) a vedlejším (*subsidiary*) subjektu metafory, později tuto terminologii změnil na dvojici *primární* a *sekundární*. Ale i v zavedení této terminologie se vyskytuje několik nejasností. Z některých formulací vyplývá, že se jedná o věci (stejně jako u Richardse), např.: „Sekundární subjekt je třeba pojímat spíše jako systém než jako individuální věc.“⁵ Jiné místo naznačuje, že se jedná o význam, doslova „o čem je ‚opravdu‘ výrok“ nebo „o čem by byl, kdyby byl čten doslova“.⁶ Nejasnost tak spadá

4 Srov. BLACK, M. *Metaphor...*, s. 47, pozn. 23.

5 “The secondary subject is to be regarded as a system rather than an individual thing.” BLACK, M. *More About Metaphor...*, s. 29.

6 “We may also need to refer to (vi) the principal subject of $F(E)$, say P (roughly, what the statement is ‘really’ about); (vii) the subsidiary subject, S (what $F(E)$ would be about if read literally)...” BLACK, M. *Metaphor...*, s. 47, pozn. 23.

do Fregova rozlišení významu a referentu.⁷ Je smysluplné, aby interagující elementy byly významy. Druhá nejasnost se týká otázky, čeho jsou to tedy významy. Pasáž citovaná v poznámce 6 říká, že vedlejší subjekt je doslovným významem metaforického výroku. Vymezení hlavního subjektu je ale značně nejasné. Nabízí se nám dvě možnosti, jak pochopit slova „roughly, what the statement is ‘really’ about”: jedná se buď o metaforický význam celého výroku, nebo musíme postulovat ještě nějaký třetí (ne doslovný, ne metaforický) význam. Druhá možnost vede k nekonečnému regresi. První možnost v sobě ale skrývá kruhové zdůvodnění, protože používá metaforický význam k zdůvodnění toho, jak metaforický význam vzniká (totiž interakcí hlavního a vedlejšího subjektu). Proto musíme tuto pasáž z Blackovy práce zamítnout.

Autor nám naštěstí poskytuje i jiná vysvětlení, která netrpí podobnými neduhy.

Uvažujme výrok ‚Člověk je vlk.‘ Zde, můžeme říci, jsou *dva* různé subjekty – hlavní, Člověk (nebo: lidé), a vedlejší, Vlk (nebo: vlci).⁸

V podobném duchu je pasáž z pozdější práce:

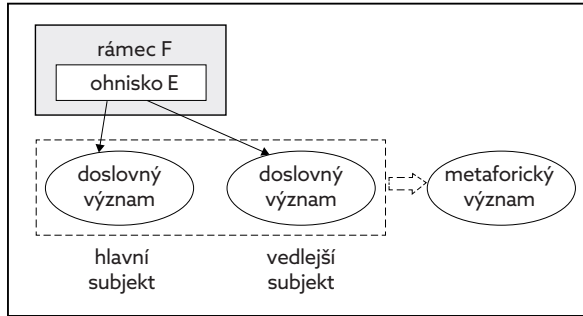
Mluvil jsem o hlavním a vedlejším subjektu. Dualita reference je představována kontrastem mezi ohniskem metaforického výrazu [...] a jeho obklopujícím doslovným rámcem.⁹

Z těchto slov lze usuzovat, že hlavní subjekt je významem ohniska a vedlejší subjekt je významem rámce. V obou případech se jedná o doslovné významy, které spolu jistým – zatím nevyjasněným – způsobem interagují, a tak vytvářejí metaforický význam výroku (viz obr. 2).

7 FREGE, G. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. 1892, **100**(1), s. 25–50.

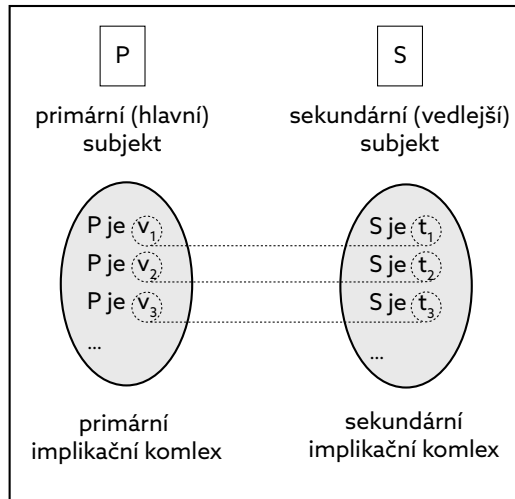
8 “Consider the statement, ‘Man is a wolf.’ Here, we may say, are *two* subjects – the principal subject, Man (or: men) and the subsidiary subject, Wolf (or: wolves).” BLACK, M. *Metaphor...*, s. 39.

9 “I spoke instead of the ‘principal’ and ‘subsidiary’ subjects. The duality of reference is marked by the contrast between the metaphorical statement’s *focus* [...] and the surrounding literal *frame*.” BLACK, M. *More About Metaphor...*, s. 29.

Obr. 2. Schéma interakčního pojetí

Toto působení neprobíhá mezi významy přímo, nýbrž se týká tzv. „implikačních komplexů“ nebo „asociovaných implikací“ (viz obr. 3).¹⁰ Implikační komplex je množina implikací, které jsou predikovatelné tomu či onomu subjektu. To lze myslet následujícím způsobem. Nechť P je například primární subjekt. Pak s ním spojený implikační komplex je množina implikací

Obr. 3. Schéma interakce

10 Black ve své první práci používá termín „system of associated commonplaces“ (BLACK, M. Metaphor..., s. 40), který vysvětluje jen na několika příkladech. Termínu implikační komplex se dostává přesnějšího významu v BLACK, M. More About Metaphor..., s. 29.

tvary „P je X“. Takto napsáno se samozřejmě nejedná o implikaci. Za touto subjekt-predikátovou větou je ale implikace $\forall y(P(y) \rightarrow X(y))$, kde proměnná y běží přes individua, kterým jsou predikovatelné vlastnosti P a X . Proměnná X tak zastupuje vlastnost subjektu P . Ovšem o které vlastnosti se jedná?

Tady Black naléhá na to, že jde o běžné názory čili o vlastnosti, které podle běžného názoru komunity náležejí P – ne nepodobné Aristotelovu výrazu *endoxa*. Tyto názory dokonce nemusí být pravdivé, stačí, když je za pravdivé považují členové jazykové komunity.¹¹

Black ale sám přiznává, že je v silách mluvčího používajícího metaforu (nazýváme jej dále výrazem producent), aby předložil i nové a neotřepané implikační komplexy. To také velice výstižně ukazuje na příkladu: „Manželství je hra s nulovým součtem.“¹² Volba implikačního komplexu je ve velké míře závislá na kontextu a širších okolnostech použití metafory. Na druhé straně, její producent může sice tyto okolnosti naaranžovat, ale samotný implikační komplex zůstává nevyjádřen. Jinak by se nejednalo o metaforu, ale o jisté srovnání v těch či oněch aspektech. Každé dovsvětlení je na škodu poetickému účinku metafory. Producent tak může jen nepřímou podat pomocné klíče k interpretaci metafory. Hlavní slovo ve volbě implikačního komplexu má příjemce, interpret metafory. V tomto bodě vidím rozhodující sílu metaforického vyjádření: ponechá na čtenáři, aby si implikační komplex vytvořil sám. Tato svoboda ale není svévole, stále se musí jednat o implikace přesně daného tvaru. Možné je zobecnění implikačního komplexu, které by se neomezovalo na propozice tvaru „P je X“. Pak by propoziční komplex byl libovolná podmnožina množiny propozic $\{r \mid \text{v propozici } r \text{ je použito } P\}$. Tady existuje více variant budování rozšířeného implikačního komplexu, kterými se dále nebudu zabývat.¹³

Shrnuto, jádrem interakce jsou tři kroky:

- 11 Takové metafory jsou defektní. Jsou použitelné jen v omezené skupině a ukazují na chybné znalosti této skupiny. Tato skupina musí být omezená jistou úrovní znalostí. Pro někoho stojícího mimo jsou takové metafory srozumitelné, ale s nepříjemnou příchutí toho, že jsou postaveny na chybných předpokladech.
- 12 “Marriage is a zero-sum game.” BLACK, M. More About Metaphor..., s. 30n., srov. s. 31, pozn. 5.
- 13 Konstruovat implikační komplex jako množinu propozic, které jakýmkoliv způsobem používají primární či sekundární subjekt, by nebylo použitelné. Takové komplexy by byly příliš rozsáhlé. Je třeba najít nějaké rozumné omezení.

(a) přítomnost primárního subjektu podnítl posluchače k vybraní některých vlastností sekundárního subjektu; a (b) podnítl jej ke konstrukci paralelního implikačního komplexu, který může náležet k primárnímu subjektu; a (c) recipročně podnítl paralelní změny sekundárního subjektu.¹⁴

Tyto kroky poskytují diachronní pohled na konstrukci obou implikačních komplexů. Mohlo by se zdát, že se jedná o psychologickou záležitost té či oné interpretace metafory a že všechny tři kroky mohou probíhat i synchronně. Důležité ale je nezapomínat na třetí krok, kdy je sekundární subjekt ovlivněn primárním subjektem – jsou vyřazeny implikace, které by nemohly náležet primárnímu subjektu.¹⁵

Výsledkem tohoto procesu jsou dvě struktury, mezi nimiž je třeba hledat strukturální izomorfismus. Pozastavme se ještě krátce u toho, co je to za struktury. V předchozích odstavcích bylo řečeno, že se jedná o množiny propozic. V množině ale nelze uvažovat složitější strukturu, všechny prvky stojí na stejné úrovni. To by znamenalo, že všechny implikace mají stejnou váhu. V mnoha skutečných případech je kladen důraz na jisté implikace a jiné stojí v pozadí. Proto nebude nepřipadné uvažovat na této množině propozic o uspořádání. Nebudu zabíhat do matematických podrobností a rozebírat, o jaké uspořádání se jedná.¹⁶ V parafrázi, která vyjmenovává jednotlivé implikace (nebo je jejich disjunkcí), je právě toto uspořádání ztraceno. Jinými slovy, metafora nechává konstrukci implikačního komplexu na čtenáři, v parafrázi je explicitně vyjmenován.

Ve finálním kroku musí být vysvětlen izomorfismus mezi implikačními komplexy. To znamená, že propozice z primárního a sekundárního implikačního komplexu si musí vzájemně odpovídat, musí tvořit páry. Kdybychom uvažovali i uspořádání, musí izomorfismus implikačních komplexů

14 “(a) the presence of the primary subject incites the hearer to select some of the secondary subject’s properties; and (b) invites him to construct a parallel implication-complex that can fit the primary subject; and (c) reciprocally induces parallel changes in the secondary subject.” BLACK, M. *More About Metaphor...*, s. 30.

15 „Nazveme-li člověka vlkem, stavíme jej tím do nezvyklého světla, nesmíme ale zapomínat, že tato metafora činí vlka humánnějším, než by byl jinak.“ “If to call a man a wolf is to put him in a special light, we must not forget that the metaphor makes the wolf seem more human than he otherwise would.” BLACK, M. *Metaphor...*, s. 43.

16 Jistě by bylo zajímavé sledovat vztahy mezi vlastnostmi tohoto uspořádání a vlastnostmi metafory, která je podle něj interpretována.

toto uspořádání zachovávat.¹⁷ Co to ale znamená, že dvě propozice tvoří izomorfní pár? V některých případech se může jednat o identitu. To znamená, že o primárním i sekundárním subjektu je možné zcela identické tvrzení. V mnohých případech budou tato tvrzení jen analogická. Black navrhuje pět typů tohoto vztahu:

- (a) identita, (b) rozšíření, typicky ad hoc, (c) podobnost, (d) analogie nebo (e) řekněme „metaforické propojení“.¹⁸

Konkrétní metafora nemusí být, co se týče těchto vztahů, stejnorodá, tzn. v jedné metafoře může být jeden pár identický a jiný spojen vnořenou metaforou. Poznamenejme, že právě tento poslední typ vztahu – metaforické propojení či vnořená metafora – se vyskytuje velmi často. Takto explikovaný izomorfismus napovídá, že význam jednotlivých členů primárního implikačního komplexu se ve většině případů posune (kromě případu (a) identity). Toto posunutí tak není zcela náhodné, ale je vnímáno méně důrazně či energicky než původní nadřazená metafora.

Významem metafory v konkrétní situaci je podle interakčního pohledu množina tvrzení ze sekundárního implikačního komplexu náležitě transformovaná izomorfizmem I . Tato tvrzení jsou tvrzeními o primárním subjektu. Volitelně je možné recipročně upravit i význam sekundárního subjektu podle tvrzení z primárního implikačního komplexu. Tady platí ještě více tvrzení z poznámky 15. Je třeba znova zdůraznit, že takto budovaný význam je variabilní podle zvolených implikačních komplexů.

Max Black poskytuje ještě jiný náhled na fungování metafory nebo spíše jinou formulaci výše zmíněného schématu. Jednak se jedná o tvrzení, že metafora vybírá, zdůrazňuje a *organizuje* vlastnosti primárního subjektu. Důležitá je poslední funkce – organizování. Vlastnosti jsou zasazeny do specifických vztahů (které jsou běžnější u sekundárního subjektu), a tím jsou organizovány. To je možné jen tím, že jiné vlastnosti jsou zapomenuty nebo

17 Přesněji matematicky vyjádřeno: necht' P a S značí primární a sekundární implikační komplex, I je zobrazení z S do P , $\angle$ a $\langle$ jsou uspořádání na P a S . Pak musí platit:

$$\forall p \exists s ((p \in P) \wedge (s \in S) \rightarrow I(s)=p) \quad (1)$$

$$\forall s \exists p ((p \in P) \wedge (s \in S) \rightarrow I(s)=p) \quad (2)$$

$$\forall p \forall s \forall t \forall u ((I(s)=p \wedge I(u)=t) \rightarrow ((s \langle u) \leftrightarrow (p \angle t))) \quad (3)$$

Podmínky (1) a (2) zaručují, že I je izomorfismus, podmínka (3) pak zaručuje, že I zachovává uspořádání implikačních komplexů.

18 “(a) identity, (b) extension, typically ad hoc, (c) similarity, (d) analogy, or (e) what might be called ‘metaphorical coupling’.” BLACK, M. More About Metaphor..., s. 31.

zatlačeny do pozadí. Nelze však dopředu předpovědět, o jaké vlastnosti se jedná.

Sekundární implikační komplex vytváří tzv. *analogický model* primárního subjektu. Pojem analogického modelu zavádí Black v článku *Models and Archetypes*.¹⁹ Podstatou analogického modelu je *změna média* (change of medium). Jako příklad uveďme mechanický model sluneční soustavy. V modelu však musí být zachována struktura. To znamená, že

každý výskyt relace v originále se musí odrazet v korespondujícím výskytu korelované relace v analogickém modelu.²⁰

Jednotlivé položky implikačního komplexu by mohly být popisy těchto relací. U metafory není situace tak striktní, protože není nutné požadovat korespondenci každé myslitelné relace, ale jen jisté její podmnožiny. Metafory tak nejsou perfektními analogickými modely. Přijmeme-li tento pohled na metaforu, vlastnosti náležející médiu jsou zatlačeny do pozadí, a naopak vlastnosti manifestující strukturu vytvářejí implikační komplex. U tohoto pohledu je ale problematické rozlišení na strukturu a médium. Vrací se nám tak v dějinách filozofie mnohokrát používané i zatracované rozlišení na formu a obsah. U analogického modelu sluneční soustavy je jasné, co je struktura a co médium, u mnoha metafor toto rozlišení zcela jasné není. Ani Black žádné bližší vysvětlení nepodává. V jistém smyslu lze pochopit, že metafory přenášejí strukturu do jiného média. Ale toto tvrzení nic nevysvětluje, protože začneme-li se ptát, co je tímto myšleno, upadáme do pochybností.

V předchozím odstavci šlo o problém, které vlastnosti budou vyzdvíženy a které zatlačeny do pozadí. Především musíme mít důvod pro to zatlačení či eliminování vlastností. Daleko vhodnější nástroj pro uchopení tohoto problému může být vypracování pojmu perspektivy. Nahlížení objektu z jisté perspektivy způsobuje, že vidíme jen část jeho charakteristik a některé z nich zůstávají na odvrácené straně. To připouští i Black:

19 BLACK, M. Models and Archetypes...

20 *Tamtéž*, s. 222. “[E]very incidence of a relation in the original must be echoed by a corresponding incidence of a correlated relation in the analogue model.”

Nadále ale není překvapující, jestliže někdo věří, že svět je nutně světem *v určitém popisu* – nebo svět viděný z jisté perspektivy. Některé metaforu mohou vytvářet takovou perspektivu.²¹

V takto neexplikované podobě se jedná o metaforické použití pojmu perspektiva, který je spíše vlastní geometrii. Toto explikování je významným de-sideratem dalšího zkoumání.

Přirovnání a metafora

Metafora a přirovnání jsou příbuzné tropy. To je dáno především jejich blízkou jazykovou podobou. Přirovnání se od metaforu může lišit jen přidáním slova „jako“. Například „člověk je vlk“ je metafora, „člověk je *jako* vlk“ je přirovnání. Ve srovnávacím pohledu je metafora redukovatelná na přirovnání. Naopak zastánci interakčního pohledu tvrdí, že metafora je něco více než přirovnání. Zkusme nejprve se pokusit nalézt podobnou strukturu interakce i u přirovnání. I tam můžeme identifikovat dva subjekty, řekněme primární a sekundární. Tyto subjekty si jsou jistým způsobem podobné a tento způsob podobnosti je zpravidla vypuštěn, tzn. je ponechán na čtenáři, jak si jej zvolí. V tomto ohledu fungují metafora a přirovnání stejně. Zásadní rozdíl ale spočívá v tom, co si čtenář takto volí. Black to říká větou:

Implikace není to samé jako skrytá identita: Vidění scény modrými brýlemi je rozdílné od porovnání scény s něčím jiným.²²

To je ale pouze obrazné vyjádření. Pokud je něco přirovnáno k něčemu, jsou implikovány analogické relace o obou subjektech. Z toho bychom mohli vyvodit, že přirovnání je variantou metaforu, kdy jsou dovolena jen některá propojení implikačních komplexů, třeba pouze identita a podobnost. K rozhodnutí této otázky je třeba dostatečně explikovat všechny možné typy těchto

21 “But that is no longer surprising if one believes that the world is necessarily a world *under a certain description* – or a world seen from a certain perspective. Some metaphors can create such a perspective.” BLACK, M. More About Metaphor..., s. 40n.

22 “Implication is not the same as covert identity: Looking at a scene through blue spectacles is different from *comparing* that scene with something else.” BLACK, M. More About Metaphor..., s. 32.

propojení. Rozhodně se v přirovnání nemohou vyskytovat vnořené metafory. Je na další úvaze, zda připustit i analogie a rozšíření.

Přirovnání tak ukazuje na více či méně skrytou podobnost. Můžeme se opět ptát, zda se jedná o podobnost významů nebo referentů. V mnoha přirovnáních je možné odpovědět, že přirovnání poukazuje na podobnost referentů. Tuto úvahu můžeme rozšířit následujícím způsobem: Metafora je redukovatelná na přirovnání, pokud se v izomorfizmu implikačních komplexů vyskytují pouze taková propojení, která se týkají referentů. Pokud se tam naopak vyskytují například vnořené metafory, které mají co do činění s významy, jedná se o pravou metaforu. Ostatně podobnost jako jeden z módů interakce bychom mohli považovat za vnořené přirovnání.

Důležitým rozdílem oproti metafoře je, že přirovnání nepoukazuje na rozdíly obou subjektů. Metafora je charakteristická tím, že tvrdí něco na první pohled nepravdivého. Naopak, přirovnání je vždy pravdivé. S těmito tvrzeními je třeba souhlasit (např. Davidson argumentuje podobně), ale nijak nezapadají do teoretického rámce Blackovy práce. Výsledkem interakce je množina tvrzení o primárním subjektu a tato tvrzení nic neříkají o jeho rozdílech od sekundárního subjektu. Rozdílnost má totiž v Blackově práci místo jen při detekci metafory, ke které se dostaneme v následující kapitole. Ale, jak se zdá, je třeba rozdílnosti v metafoře přiznat výraznější místo, jak tvrdil už Richards.²³

Detekce metafory

Posledním problémem, kterého si všimneme na Blackově práci, je problém, jak metaforu v textu poznáme. Interpretace metafory znamená sémantickou změnu, a proto je důležité specifikovat, kdy k této změně může dojít. Je-li metaforické tvrzení tvaru „A je B“, nelze metaforu detekovat syntakticky, protože toto je forma běžného subjekt-predikátového výroku. Proto musíme hledat sémantické kritérium. Black diskutuje kritérium M. Beardsleyho, které říká, že metaforou může být tvrzení, jež je – bráno doslova – logickou kontradikcí, absurdní nebo zjevně nepravdivé. Proti tomu lze postavit argument, že negace metafory může být stále metaforou. Pak se bude jednat o zjevně pravdivé tvrzení. Toto kritérium lze opravit do podoby, že metaforou může

23 Srov. díl I této série, pozn. 17.

být tvrzení, které je – opět bráno doslova – neinformativní. Zjevné pravdy i zjevné nepravdy nic neříkají.

Black podává dvě indicie, které vedou k metaforické interpretaci: naše obecné povědomí, že v textu můžeme očekávat metaforické tvrzení, a specifickou úvahu čtenáře, že metaforický význam může být lepší (*preferable*) než doslovný. První indicie je jasná, v básni lze očekávat metafory častěji než v matematickém pojednání. Druhá indicie přímo odkazuje na čtenáře, který se tak rozhodne interpretovat text podle metaforického vzorce. Výraz „lepší“ zde může znamenat, že metaforický význam lépe zapadá do daného kontextu, nebo obecněji, že metaforický význam je v daném kontextu informativnější. Metaforická interpretace je dodatečným úsilím čtenáře pochopit text a získat z něj pro sebe další informaci. V poetickém textu bude k tomuto úsilí jistě ochotnější.

Dodejme, že mohou existovat i explicitní značky, které čtenáře navodou k té či oné interpretaci. Jedná se o fráze „doslova“ či „obrazně řečeno“ a jistě by se našly i další. Problémem těchto značek je, že mohou být samy použity metaforicky. Především fráze „doslova“ je často používána k zesílení účinku metaforického tvrzení, jehož doslovným významem je stále nepravda.

Pokud neexistuje pregnantní kritérium detekce metafory, je možné v jistých případech metaforicky interpretovat přirovnání nebo jiný výraz stavící vedle sebe dva významové komplexy. V některých případech se může jednat i o prostou konjunkci bez jakéhokoliv propozičního záměru. Není tak nutné trvat na formě „A je B“. Opět zde vyplouvá problém, že rozdílnost je použita při detekci metafory a pak je pouze konstruován implikační komplex, který vyzdvihuje jen identické či analogické struktury. Kdyby byla přesněji zachycena i rozdílnost, mohl by být doslovný význam hraničním případem maximální možné rozdílnosti.

Seznam použitých zdrojů

- BLACK, Max. Metaphor. In *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press 1962, s. 25–47.
- BLACK, Max. Models and Archetypes. In *Models and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press 1962, s. 219–243.
- BLACK, Max. More About Metaphor. In ORTHONY, A. (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press 1979, s. 14–43.

FREGE, Gottlob. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. 1892, **100**(1), s. 25–50 (česky O smyslu a významu. In FIALA, Jiří – NEUBAUER, Zdeněk – PINC, Zdeněk (eds.). *SciPhi : Scientia & Philosophia : interní sborník pro potřeby učitelů a studentů kateder základů vzdělanosti, sdružených v Institutu základů vzdělanosti University Karlovy*. 4. Praha: Hrnčířství a nakladatelství Michal Jůza & Eva Jůzová 1992).

---

doc. Dr. phil. Jakub Mácha, Ph.D.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
macha@mail.muni.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.
